

GƏNCƏNİN İŞĞALINDAN KÜRƏKÇAY MÜQAVİLƏSİNƏDƏK QARABAĞ-RUSİYA QARŞIDURMASINA DAİR

Hacı Həsənov

A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

hacihasanov@mail.ru

Açar sözlər: Qarabağ, Şuşa, İbrahimxəlil xan, Gəncə, Sisianov, Kürəkçay

Mövcud məqalədə mötəbər ilkin qaynaqların əsasında, ilk növbədə XIX əsr Qafqaz tarixi üzrə əsl xəzinə olan qaynaqların məlumatları üzrə, dəqiq desək, "Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyasının Aktları"nın materialları üzrə Qarabağ xanlığının sonuncudan əvvəlki hökmdarı İbrahimxəlil xanın Qafqazdakı rus qoşunlarının baş komandanı general P.D.Sisianovla qarşılıqlı münasibətlərinin bəzi maraqlı tərəfləri nəzərdən keçirilir.

Mötəbər obyektiv məlumatlara, bu tarixi raritetlərin məşhur Qafqazşünas A.Berjenin rəhbərliyi altında tərtib edilmiş (yeri gəlmişkən bu qaynağın yaradılmasında iştirak etmiş adamların sırasında Mirzə Fətəli Axundov da vardı) qiyməti bilinməyən xəzinəsindən toplanmış cılpaq faktlara söykənərək, biz bu Azərbaycan xanı və rus generalının 1804-cü ilin əvvəlindən 1805-ci il mayın 14-də Kürəkçay müqaviləsinin imzalanmasınadək olan dövrdə qarşılıqlı münasibətlərinin təkamülünün gedişini və nəticələrini nəzərdən keçirməyə cəhd göstərmişik.

Bu qiymətli qaynaqlardan əxz edilərək gətirilmiş məlumatlar XIX əsrin əvvəlinin bu tarixi şəxsiyyətlərinin qarşılıqlı münasibətlərinin gedişini izləməyə imkan verir. Aparılmış tədqiqatlar müstəmləkəçi generalın əsl qəsbkar məqsədlərini, açıq-aşkar qaba müstəmləkəçi hərəkətlərini, habelə İbrahimxəlil xanın XIX yüzilliyin əvvəllərində Qarabağ xanlığının suverenliyini real şəkildə hədələyən müxtəlif ciddi güclər arasında manevr etmək istəyini, xanın hansı yollarla olursa-olsun öz hakimiyyətini və xanlığın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq cəhdlərini göstərir.

Gətirilmiş materiallar həmçinin xan ailəsinin özünün daxilindəki qarşılıqlı münasibətlərin bəzi mürəkkəb məqamlarını nəzərdən keçirməyə imkan verir. Aydın olur ki, müstəmləkəçilər öz qəsbkar məqsədlərinə çatmaq üçün heç bir üsuldən imtina etmədilər.

К КАРАБАХО-РОССИЙСКОМУ ПРОТИВОСТОЯНИЮ ОТ ОККУПАЦИИ ГЯНДЖИ ДО КУРАКЧАЙСКОГО ДОГОВОРА

Гаджи Гасанов

Ключевые слова: Карабаг, Шуша, Ибрагимхалил хан, Гянджа, Цицианов, Кюрекчай

В настоящей статье на основе достоверных первоисточников, в первую очередь, по сведениям настоящей кладези по истории Кавказа XIX века, а точнее по материалам «Актов, собранных Кавказской Археологической Комиссией», рассматриваются некоторые интересные стороны взаимоотношений предпоследнего государя Карабахского ханства Ибрагимхалил хана с главнокомандующим российскими войсками на Кавказе генералом П.Д.Цициановым.

Опираясь на объективные, достоверные сведения, только на голые факты, собранные в этом бесценном кладезе исторических раритетов, составленный под руководством известнейшего кавказоведа А.Берже (кстати, среди тех людей, которые участвовали в создании этого источника был и Мирза Фатали Ахундов), мы попытались рассмотреть ход эволюции и итоги взаимоотношений этого азербайджанского хана и российского генерала с начала 1804 до заключения Кюрекчайского договора 14 мая 1805 года.

Приведенные сведения, исчерпанные из этих бесценных источников, позволяют следить за ходом взаимоотношений этих исторических лиц начала позапрошлого века. Проведенные исследования показывают истинные захватнические цели, неприкрытые грубые колониальные замашки генерала-колонизатора, а также стремление Ибрагимхалил хана лавировать между различными серьезными силами, которые в начале XIX столетия реально угрожали суверенитету Карабахского ханства и попытки хана как-то сохранить свою власть и самостоятельность ханства.

Приведенные материалы так же позволяют рассмотреть некоторые сложные моменты во взаимоотношениях среди самой ханской семьи. Становится ясным, что для достижения своих захватнических целей колонизаторы не чурались никакими методами.

FROM THE OCCUPATION OF GANJA TO THE KURAKCHAY AGREEMENT CONFRONTATION BETWEEN KARABAKH and RUSSIA

Hacı Hasanov

Keywords: Karabagh, Shusha, Ibrahimkhalil khan, Ganja, Tsitsianov, Kurakchay

In this article, based on reliable primary sources, first of all, according to this treasure trove of the history of the Caucasus of the 19th century, and more precisely, based on the materials of the "Acts collected by the Caucasian Archaeological Commission", some interesting aspects of the relationship between the penultimate sovereign of the Karabakh Khanate, Ibrahimkhalil khan, and the commander-in-chief of the Russian troops in the Caucasus by General P.D. Tsitsianov are considered.

Relying on objective, reliable information, only on bare facts collected in this invaluable storehouse of historical rarities, compiled under the guidance of the famous Caucasian scholar A. Berger (by the way, Mirza Fatali Akhundov was among those people who participated in the creation of these sources), we tried consider the course of evolution and the results of the relationship between this Azerbaijani khan and the Russian general from the beginning of 1804 until the conclusion of the Kurekchay Treaty on May 14, 1805.

The above information, exhausted from these invaluable sources, allows us to follow the course of the relationship between these historical figures of the beginning of the century before last. The conducted studies show the true predatory goals, the undisguised coarse colonial manners of the colonial general, as well as the desire of Ibrahimkhalil khan to maneuver between various serious forces that at the beginning of the 19th century really threatened the sovereignty of the Karabakh Khanate and the khan's attempts to somehow maintain his power and independence of the Khanate.

The above materials also allow us to consider some difficult moments in the relationship among the khan's family itself. It becomes clear that the colonialists did not shy away from any methods in order to achieve their predatory goals.

Məlum olduğu kimi, artıq XIX yüzilliyin əvvəllərində romanovlar Rusiyası imperiyanın cənub istiqamətində çoxdan bəri hərəslərlə baxdığı ölkələrin bırı hissəsini, o cümlədən Güney Qafqazın böyük bırı hissəsini təşkil edən Quzey Azərbaycanı işğal etməyə nail olmuşdur.

Romanovların Cənubi Qafqaz işğallarında mühüm rol oynamış general P.D. Sisianovun qısamüddətli baş komandanlığı dövründə (sentyabr, 1802-

fevral, 1806) müstəmləkəçilərin Azərbaycanın feodal hökmdarlarına qarşı yürütdükləri siyasət özünün qatı mürtəceliyi, eybəcərlikləri, kobudluğu və qeyri-insaniliyi ilə xüsusilə fərqlənmişdi.

Bu kiçik məqalədə biz Gəncənin işğalından Kürəkçay müqaviləsinədək İbrahimxəlil-Sisianov münasibətlərində baş vermiş bəzi əsas proseslərə işıq salmağa çalışacağıq.

1803-cü ilin sonlarında Cavad xanla hərbi-siyasi çarpışmanın qızgın çağında Qarabağ hökmdarına çox məhrəmanə məktublar yazan, saxta tərifləri ilə İbrahimxəlil xanın “başının altına yumşaq-yumşaq yastıqlar qoyan” Pavel Dmitriyeviç Gəncənin işğalından, Cavad xanın şəhadətindən cəmi beşcə gün sonra - 1804-cü ildə il yanvarın 8-də İbrahimxəlil xana həqarətyana, yekəxana, həyasız və hədələyici tələblərlə dolu bir məktub [3, s.696] yazır: “Cavad xanın qüruru qanla yuyuldu və mənəim ona yazığım gəlmir, çünki Allah vüqarlıların əleyhinədir; lakin onun öz qismətinə məruz qoyduqlarına təəssüflənirəm. Mən ümid edirəm ki, siz alihəzrət ona oxşamaq istəməyəcəksiniz və belə bir ümumi qaydaya əməl edəcəksiniz ki, zəif güclüyə ram olur və onunla dartışmağı arzulamır”. Bunun ardınca bu müştəbeh işğalçı Qarabağ hökmdarından tələb edir ki. Guya ki qarabağlılar tərəfindən Cavad xan və Gəncə sakinlərinin qovulub aparılmış mal-qarasını geri qaytarsın, Məlik Cəmşidin həbsdə olan oğlu Bahramı və nəvəsi Astvasaturu azad edib ruslara təhvil versin, Qarabağ xanlığının Rusiya tabeliyinə keçməsi barədə şərtlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xan ya etibar etdiyi bir məmurunu və ya öz övladlarından birini Sisianovun yanına, Gəncəyə göndərsin [3, s.696]. Bir neçə o, dedi: “arasında qalmış İbrahimxəlil xan bu güclərin əhatəsində manevrlər edərək hakimiyyətini, dövlətini qoruyub saxlamağa çalışsa da, boğucu həlqə sürətlə daralırdı. Təxminən bir aydan sonra - 1804-cü il fevralın 4-də Sisianov xana növbəti məktubunda [4, s.696] qəzəblə yazırdı ki, “sizin işin mahiyyətinin bir damcısını belə özündə ehtiva etməyən, lakin hiyləgər İran ruhunu tam dolğunluğu ilə ifadə edən məktubunuzu aldım; Mirzə Məmmədəliyə verdiyiniz nə şifahi ismanşlan, nə də sizin etdiyiniz kimi, möhürsüz və imzasız göstərişlərinizi qəbul etmirəm və belə siyasətinizi siz də, Cavad xan kimi qanınızla ödəyəcəksiniz. Mən sizin mütiliyinizi və təbəəliyinizi arzulamıram, çünki mən İran sədaqətinizə, küləyə nə qədər ümid etmək mümkündürsə, o qədər ümid edirəm...” Hədəsini davam etdirən Sisianov daha sonra xana yazırdı ki, “Novruzu gözləyin, Baba xanın (Qacar şahı Fətəlinin - müəl.) köməyini gözləyin, mən isə öz vaxtında, gözlənilmədən sizə baş çəkəcəyəm. Bilirəm ki, mən Gəncə ətrafında dayananda siz ağacdakı yarpaq kimi əsirdiniz... mən hələ Gəncəyə gəlməmişkən qorxaq dovşan və yaltaq tülkü kimi Şəmşəddil murovu Andronikovun yanına adam göndərmişdiniz... Mənə inanın ki, sizin qalanızın alınmazlığı ruslar üçün asan iş olacaqdır, vaxtı gələndə siz bunu işdə görəəcəksiniz, - Cavad xan da ta torpağı dişləyəne qədər belə danışırdı. Mən

sözümə əməl etməyi bacarıram. Dünyada eşidilibmi ki, milçək qartalla danışıqlar aparsın; - güclüyə əmr etmək xüsusiyyəti məxsusdur, zəif isə güclüyə tabe olmaq üçün doğulmuşdur” [4, s. 696]. Rusiya-Qacar müharibəsinin aktiv fazasının sürətlə yaxınlaşmasına və daha sonra başlamasına baxmayaraq Sisianov Qarabağı qamarlamaq niyyətini bir an belə unutmur, qoca Qarabağ hökmdarını gərginlik və qorxu içərisində saxlamağı özünün əsas vəzifələrindən biri sayırdı. O, 1804-cü il mayın sonunda yazdığı məktublardan birində [5, s. 697] İbrahimxəlil xan Qarabağlıya müraciətən qeyd edirdi ki, “hərçənd ki, sizin davranışınız həm Gəncə sakinlərinin sizdə olan və mənim tələbimə rəğmən qaytarılmamış ilxısı üzrə, habelə mənim gözətçi dəstəmə hücumunuz baxımından, üstəlik əvvəllər Gəncə adlanan Yelizavetpoldan axırıncı dəfə 292 atm sürülüb aparılması İsrafil bəyin mənə təqdim etdiyi məktubunuza müvafiq deyildir, mən gərək sizə tərəf çıxmıyaydım, öz adətləri üzrə sizin gözlərinizi çıxararaq və ya bumunuzu, qulağımızı kəsəcək iranlılardan sizi müdafiə etməyəydim; - hərçənd ki, mən sizi onların əlinə verməli və sonradan Şuşam onlardan almalı idim...” [5, s.697]. Lakin general bütün ədəbzlığı ilə “mərhəmətli” Rusiya çarının adından İbrahim xan “böyük lütfkarlıqla” bağışlayıb onu aşağıdakı şərtlərlə “Ümumrusiya İmperiyasının təbəəliyinə” qəbul etməyə caiz sayırdı. Xan:

- 1) Sarsılmaz sədaqətə əməl etməli;
- 2) Bunu Sisianovun göndərəcəyi məmur qarşısında öz andı ilə təsdiq etməli;
- 3) Rus qoşunlarının yerləşməsi üçün qala verməli;
- 4) Böyük oğlunu ruslara “əmanət” (əslində girov - müəl.) verməli və
- 5) Hər il Rusiyaya 10000 çervon təzminat ödəməli idi [5, s. 697].

Sisianov elə həmin gün Rusiya imperiyasının xarici işlər naziri knyaz A.E.Cartonskiyə məktubunda [6, s. 697-698] bildirdi ki, Qacar qoşunlarının yaxınlaşmasından qorxuya düşmüş İbrahimxəlil xan çaparla Sisianova məktub göndərüb Rusiya himayəsinə keçməyə, çara sədaqətlə xidmət etməyə hazır olduğunu bildirərək, ondan hərbi qüvvə ilə yardım istəyib. Sisianov isə cavab məktubunda xanın qarşısında yenə də yuxanda sadaladığımız tələbləri yenidən irəli sürmüşdür. Ancaq Sisianov xarici işlər nazirinə etiraf edirdi ki, rus alaylarının tam komplektləşdirilməməsi, habelə yollan su basdığına görə payızadək əlavə qüvvələr ala bilməyəcəyi səbəbindən İbrahim xana hərbi yardım göstərməkdə çətinlik çəkir [6, s. 697-698].

Artıq 1804-cü ilin payızında Sisianov Qarabağ xanlığının Rusiyaya ilhaq edilməsinin rəsmiləşdirilməsi istiqamətində real addımların atılmasına başladı. Belə ki, o, 1804-cü il oktyabrın 13-də gürcü zadəgan Ninia Corayevə xüsusi məktubla İbrahimxəlil xanın yanına - Şuşaya getməyi əmr edir [13, s.697]. O zaman üçün çox böyük məbləğdə - 300 çervon ezamiyyət xərci (görünür ki, bu, təkcə ezamiyyət xərci deyildi, ola bilsin ki, bu vəsaitdən ələ almalar üçün də

istifadə edilməli idi - müəl.) almış Corayev qarabağlıların Gəncədən sürüb apardıqları ilxının geri qaytarılmasını təkidlə tələb etməli olsa da, onun başlıca vəzifəsi xanı Rusiya təbəəliyini qəbul etməyə meyilləndirmək idi. Sisianovun Corayevə məktubunda qeyd edilirdi ki, “xana tələqin edin ki, o, Rusiya təbəəliyini axtarsın. O, bu təbəəliyə aşağıdakı şərtlərlə qəbul oluna bilərdi:

- 1) Şuşa qalasında... rus qarnizonu yerləşdirilməli...;
- 2) Xanın böyük oğlu və ya nəvəsi girov verilməli;
- 3) Xanlıq hər il Rusiya xəzinəsinə 8000 çervon təzminat (deməli, general artıq iştahım bir qədər “gödəldib” 10000 çervondan 8000-ə düşmüşdü - müəl.) ödəməli və

- 4) Xanlıqdan keçib gedənlərin (təbii ki, Rusiyanın adamlarının - müəl.) təhlükəsizliyini təmin etməli idi [13, s.697].

Etiraf etmək lazımdır ki, Qarabağın azadlıq və müstəqilliyi kimi taleyüklü məsələlərin həll olunduğu belə bir mühüm dövrdə nəinki xanlığın əyanları, heç xan ailəsinin öz içərisində fikir, mövqə birliyi yox idi. İbrahimxəlil xanın tərəddüdlər içərisində çırpındığı, çıxış yolu axtarışlarında min bir vasitəyə əl atdığı bir dövrdə onun böyük oğlu Məhəmmədhasən ağa polkovnik Karyaginə məxsusi məktub [10, s. 698] yazaraq ona bol-bol yaltaqlandıqdan sonra rus zabitinə bildirirdi ki, bundan əvvəl də “iran qoşununun burada olduğunu xəbər vermişdim. İndi, ötən ayın 10-da Dizaqda onlarla vuruşub qalib gəldik, oradakı iran xanlarının hamısını - Müqəddəm Məhəmməd xan, Nəsəkçibaşı Əli xan Kəngərini və Maqsud bəyi tutmuşuq, 1000 nəfərədək süvari və piyadanı əsir almış, xeyli İran əsgərini qırmışıq” [10, s. 698]. Bundan cəmi bir neçə gün sonra Sisianov 17-ci yeger alayın mayoru Lisaneviçə göstəriş vermişdi [14, s. 698] ki, Corayevlə birlikdə İbrahimxəlil xanın Rusiya təbəəliyinə keçməsinin sürətləndirilməsi işini ona tapşırıq, rusların hazırladığı traktatı xana təqdim etməyi, ancaq bu sənəddə heç bir dəyişiklik edilməsinə yol verməməyi vürğulayırdı. General həmçinin Lisaneviç və Corayevə xanı, bu traktatı imzalamaq üçün heç olmasa ikicə günlüyə məhz Yelizavetpola gəlməyi razı salmağı tapşırırdı (Yelizavetpolun görüş yeri kimi təkid olunmasının əsl “səbəbi”ni aşağıda elə bu müştəbeh generalın öz sözləri ilə açıqlayacağıq - müəl.). Bunun üçün belə bir bəhanə gətirir ki, “traktat mənim və onun adından yazıldığı üçün bizim tərəfimizdən hazırlanmalıdır. Ona görə də Yelizavetpoldan başqa bir yerdə yığışa bilmərik (niyə? -müəl.)... O, (xan - müəl.) heç nədən ehtiyat etməməlidir, çünki ruslar heç vaxt yalan danışmırlar; əgər əminlik üçün kimisə istəyərsə, kimi istədiyini bildirsən”. Rusların özləri demişkən “Без комментарий!” Bu təlimat-əmrə daha bir maraqlı məqam var: Sisianov tapşırır ki, xanın böyük oğlu Məhəmmədhasən ağaya da xüsusi məktub verərək, “onunla təklidə danışmağa çalışın və danışmaq zamanı ona izah edin ki, bütün bu iş onun xeyrinədir, onun nəslinin xeyrinə ola bilər” [14, s. 698]. Sisianov həm də eyni zamanda Şirvanda olan Səlim xan Nuxaliya da təcili olaraq belə bir

məktubun çatdırılmasını əmr edirdi. Elə həmin tapşırıqda Sisianov Lisaneviçə xanla mülayim davranmağı, eyni zamanda Şuşa qalasmda rus qarnizonu üçün əlverişli və təhlükəsiz yerin müəyyənləşdirilməsini, habelə qalanın girəcəyini rus arabaları üçün əlverişli hala salmaq imkanlarını araşdırmağı əmr edirdi [14, s. 699]. QAKA-nın II cildində Sisianovun elə həmin gün - 1805-ci il yanvarın 16-da İbrahim xana və onun böyük oğlu Məhəmməd həsən ağaya ünvanladığı ikinci təklifi də yer almışdır [11, s. 699-700; 12, s. 700].

İlk təklifdə İbrahimxəlil xandan razılıq haqqında Corayev və Məmməd ağa tərəfindən çatdırılan xəbərdən göyün yeddinci qatmda olan Sisianov xanın bu qərarım tərifləyir, ona vədlər verərək lovğalanır ki, “kim mənə tanıyırsa xəbərdardır ki, mənim dilim yalan danışmır və mənim verdiyim söz porfərdən və qranitdən möhkəmdir!” [11, s. 700].

Məhəmməd həsən xan ağaya təklifdən isə məlum olur ki, ağa generala iki məktub yazsa da, Sisianov onlara cavab verməyərək ağam pəjmürdəhal etmişdir. Bu təkliflə Sisianov ağanın könlünü bir qədər alaraq Avropa adətlərində baş rəhbərə yazandan sonra onun məmuruna yazmaq qaydasının olmadığını bəhanə gətirib ağam Rusiya meyilliliyinə görə tərifləyər, bu işin ilk növbədə onun xeyrinə olduğu, atasından sonra onun xan taxtına çıxacağını vurğulayır, Əbülfət ağa üzərindəki qələbəyə görə Fətəli şah tərəfindən cəzalandırılma biləcəyi ilə qorxudur [12, s. 700].

1805-ci ilin fevralında İbrahimxəlil xanın böyük oğlu ilə birlikdə Araz sahillərinə səfərindən bərk əndişələnən Sisianov [15, s. 700-701] polkovnik Karyaginə də, Lisaneviçə də dərhal məlumat yığmağı tələb etmişdir.

Bunun ardınca Sisianov hər bir vəchlə İbrahimxəlilə bu traktatı imzalamağa təhrik edir, bu günü mümkün qədər yaxınlaşdırmaq üçün əlindən gələni əsirgəmirdi. Artıq 1805-ci il martın 14-də o yeni bir məktubunda Qarabağ hökmdarına yazırdı ki, əgər Yelizavetpolda görüşmək istəmirsənsə, onda sənə təyin etdiyən yerdə tezliklə görüşək ki, “mən səni qardaşım kimi qəbul edib və bağrıma basım!” [7, s. 701].

Sən demə bu üçcə ayın içində “Qorxaq dovşan və hiyləgər tülkü” doğma qardaşa da çevrilə bilərmiş!

Cəmisi iki gün sonra Sisianov xandan xahiş edirdi ki, Qarabağ hökmdarının əlində əsir olan iki qacar xanım (onlardan biri Təbriz bəylərbəyinin qohumu idi) bəylərbəyinin əlində olan gürcü knyazlarına dəyişsin. Buna görə general hətta xana 1500 çervon verəcəyini də bəyan edirdi [8, s. 701].

1805-ci ilin aprelində İbrahimxəlil xan, çox güman ki, çoxtərəfli məqsədlərlə, Sisianova məktubunda Fətəli şahın elçilərinin onun yanına xüsusi fərman və bol-bol vədlərlə gəldiklərim bildirməklə generalın əhvalını durultmuşdu. Lakin general dərhal xanın elçilərə nə cavab verdiyini yazmamağından təəccübləndiyini bildirərək, hələ Kürəkçayda müqavilənin imzalanmasına 19 gün qalmış - aprel 25-də xana az qala əmr tonunda bildirir

ki, siz elçilərə deməliyiniz ki, “səmalara bərabər və günəşəbənzər böyük Ümumrusiya İmperiyasının ah himayəsinə və təbəəliyinə girərək Gürcüstan baş rəisinə (yəni Sisianova - müəllif.) əvvəlcədən xəbər vermədən və onun razılığı olmadan digər dövlətlər və qonşu hökmdarlarla heç bir danışıqlara girə bilməzsiniz!” [9, s. 702].

Məktubun sonunda general artıq 4 gündür ki, Yelizavetpolda olduğunu və səbirsizliklə xanla birlikdə müqaviləm imzalayacaqlarını gözlədiyini bildirirdi [9, s. 702].

Kürəkçay müqaviləsinin imzalanmasından beş gün əvvəl Sisianov imperiyanın xarici işlər naziri Çartonskiyə yazdı ki, “sabah - mayın 10-da 4 batalyonla (! - hətta bu görüşə bu “igid” car generalı dörd batalyonluq qoşunla gedirdi! - müəllif.) Yelizavetpolun 3 ağaqlığında İbrahim xan Şuşalı ilə görüşə gedərək Qarabağ xanlığının Rusiya himayəsi və təbəəliyinə keçməsinin rəsmiləşdirilməsini başa çatdıracaqlar. Nazirə elə bu məktubundaca Sisianov müqavilənin məhz Yelizavetpolda imzalanmasında ısrarlı olmasının səbəbini açıqlayır: “...bu görüş indiyədək başqa heç bir səbəbdən yox, ancaq ona görə ləngiyirdi ki, mən Rusiyaya daha böyük şöhrət (seyrəltmə bizimdir - müəllif.) üçün İbrahimxəlil xan Yelizavetpola dəvət etməyi arzulayırdım, ancaq o, asiyalılara xas olan güvənsizliyi ilə bununla razılaşmadı və bizim hüdudlarda - Kürəkçayın sahilində bu görüşə güclə razılıq verdi. O, artıq oraya gəlmişdir və bizim bu görüşümüzün nəticələri haqqında Siz zati-alilərə oradan məlumat vermək şərəfinə nail olacağam” [2, s. 702].

General Sisianov mayın 22-də, yəni Kürəkçayda İbrahimxəlil və Səlim xanlarla müqavilələrin imzalanmasından dərhal sonra çar I Aleksandra (1801-1825) raportunda [1, s. 702-705] böyük təmtəraqla çan yeni ərazilərin tutulması münasibəti ilə təbrik edir, Qarabağ xanlığının coğrafi mövqeyi, 85 yaşlı İbrahimxəlil xanın şəxsiyyəti, xanlığın əhalisi, bu ilhaqın Rusiya üçün əhəmiyyəti haqqında məlumat verir, xan ailəsinin təltifi haqqında təklif və xahişlərini bildirirdi. Sonuna 14 may 1805-ci il tarixli Kürəkçay müqaviləsinin mətni əlavə edilmiş bu raportun axırında inianteriya generalı P.D.Sisianov başqa ilə, o cümlədən Corayev, Lisaneviç, habelə ərəb (?) dili tərcüməçisi Mirzə Abraam Yenikalopovla yanaşı bu məktubu və Şuşa qalasının açarlarını Peterburqdakı çar sarayına çatdırmış leyb-qvardiya İsmayıl alayının podporuçiki - öz yavəri kn. Sisianovun da təltif olunmasını xahiş edirdi.

Beləliklə, yuxanda gətirilən bəzi qaynaq materialları sübut edir ki, İbrahimxəlil xan Qarabağın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq üçün nə qədər cəhdlər göstərsə də, hiyləgər və amansız Sisianovun şəxsinə Rusiya işğalçıları bu xanlığı da qəsb edib, onu imperiyaya qata bildilər.

Ədəbiyyat

1. Всеподданнейший рапорт кн. Цицианову, от 22 мая 1805 года, №19 //АКАК, т. П, док. 1436, 1238 с. - с. 702-705.
2. Отношение кн. Цицианова к кн. Чарторыйскому, от 9 мая 1805 года, № 298 // АКАК, т. П, док. 1435, с. 702.
3. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 8 января 1804 года. Гянджа // АКАК, т. П, док. 1416, с. 696.
4. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 4 февраля 1804 года, №79// АКАК, т. П, док. 1417, с. 696.
5. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 26 мая 1804 года, №261 // АКАК, т. П, док. 1420, с. 697.
6. Письмо кн. Цицианова к кн. Чарторыйскому, от 29 мая 1804 года, №297// АКАК, т. П, док. 1421, с. 697-698.
7. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 14 марта 1805 года, №162//АКАК, т. П, док. 1431, с. 701.
8. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 16 марта 1805 года, №165 // АКАК, т. П, док. 1432, с. 701.
9. Письмо кн. Цицианова к Ибрагим-хану, от 25 апреля 1805 года, № 279 // АКАК, т. П, док. 1434, с. 702.
10. Письмо Мамед-Хасан аги, сына Ибрагим хана, к полк. Карягину, - получено 7 января 1805 года (перевод старый) // АКАК, т. П, док. 1423, с. 698.
11. Предложение кн. Цицианова Ибрагим хану, от 16 января 1805 года, №37 // АКАК, т. П, док. 1428, с. 699-700.
- 1429, Предложение кн. Цицианова к Мамед Хасан аге, от 16 января 1805 года, №39 // АКАК, т. П, док. с. 700.
12. Предписание кн. Цицианова грузинскому дворянину Ниниа Джораеву, от 13 октября 1804 года // АКАК, т. П, док. 1422, с. 697.
13. Предписание кн. Цицианова 17-го егерского полка майор Лисаневичу, от 16 января 1805 года, №11 //АКАК, т. П, док. 1425, с. 698.
- Предписание кн. Цицианова полк. Карягину от 26 февраля 1805 года, №110//АКАК, т. П, док.